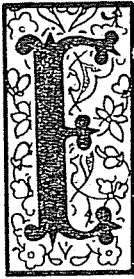

İSTANBUL'UN KURULUŞU

Prof. Dr. M. Halil YINANÇ

İvvelâ Bizans İmparatorluğunun son zamanlarındaki İstanbul'un durumunu gözden geçirelim:

Şehri çeviren Anadolu ve Rumeli sahilleri tamamen Türklerin eline geçmişti. Diğer taraftan, Galata, Cenevizlilerin elinde bulunuyordu. Bu durum, büyük bir mübadele merkezi olan şehrin iktisadî ehemmiyetini kaybetmesine sebep olmuştu. Sadece Akdeniz ve Karadeniz arasında çalışan gemilerin uğrak yeri halindeydi. Bu vaziyet karşısında İstanbul küçülmüştü. Şehrin nüfusu 100 ile 150 bin arasındaydı. Nüfusun daha az olması ihtimali kabul edilse Bizans eserlerinin bakımsızlıktan kendi kendine yıkılması icap ederdi. Halbuki bize intikal eden eserler yıkık değildi. Bunlar arasında dört tane saray vardı. Birincisi Sultanahmette bulunan Mukaddes Saraydı. Küçük bir şehir kadar büyük olan bu sarayda, yangın sebebiyle, oturulmuyordu. İkincisi, Beyazıt meydanında bugünkü İstanbul Üniversitesinin bulunduğu yerdeki Saraydı. Üçüncüsü, Valakerna Sarayı ki bizim dilimizde Ayvansaray olmuştur. Dördüncüsü ise Edirnekapı ile Eğrikapı arasında bulunan Tekfur Sarayıdır. Makedonya sülâlesi tarafından yaptırılan bu saray sur kenarında bulunması sebebiyle, fetih esnasın-

da, harap olmuştur. En büyük kiliseleri Ayasofya idi. Şehrin sokakları dardı ve evler kerpiçten yapılmıştı.

Fatih Sultan Muhammed Han elliüç gün süren muhasaradan sonra İstanbul'u almıştı. Türkler Hıristiyanlardan aldıkları bütün memleketlerde eski İslâmların geleneklerine göre hareket ederdi. Eğer şehir harp ile alınmışsa o şehrin Katedrali Camiye tahvil edilirdi. Sulhen alınan şehirlerde İslâmlarla Hıristiyanlar aralarında anlaşır, kiliselerin bazılarını Camiye tahvil ederlerdi. Çünkü, İslâm dinine nazaran Allah ibadetine tahsis edilen bir mabedi harap etmek, tahkir etmek veya başka bir işde kullanmak en büyük günahı. Bineaneleyh Allah evi yine Allah evi olarak kullanılırdı. Bu geleceğe dayanarak Türkler başta Ayasofya olmak üzere birçok kiliseleri camiye tahvil etmişlerdi. Küçük Ayasofya Camii, Kariye Camii, Fethiye Camii, Gül Camii, Aksaray Kilise Camii, Zeyrek'de iki tane Kilise Camii, Vefa'daki Kilise Camii, Atatürk Bulvarındaki Cami ve Şehzadebaşı'ndaki Kilise Camii bunlar arasındaydı.

İstanbul'u zapt eden büyük cihangir Fatih Sultan Muhammed Han Beyazıt meydanında bugünkü İstanbul Üniversitesinin bulunduğu yerdeki sarayı kendisine mesken olarak seçmişti. Bütün saraylar gibi bunun da etrafı küçük bir surla çevrilmiş bulunuyordu. Bilâhare Uzun Hasan'ın oğlu Mehmet Han babası ile bozuşarak Fatih Sultan Muhammed Hana iltica etmiş ve ona damat olmuştu. Bu zat, büyük bir şehrin ortasında etrafı iyi tahkim edilmiş bir sarayda Padişahların oturmalarını doğru bulmadığını, söyledi. İfadesine göre, her hangi bir isyan vukuunda sarayın zabtedilmesi ihtimali mevcuttu. Bu itibarla başka bir yerde, kalın surlarla çevrili, bir saray inşa ettirmesini Fatih Sultan Muhammed'e tavsiye etmişti.

Damadı ile birlikte İstanbul'un etrafını gezen Fatih Sultan Muhammed eski Akropol'un yani eski Bizantiyum Kasabasının bulunduğu tepeyi beğenmişti. Beğenmiş olduğu bu tepenin etrafına yüksek kuleli ve mazgallı muhteşem bir sur inşa ettirdi. Bu surun içersine de Çinili Köşk denilen bir saray inşa ettirdi. Bu sarayın inşaasından sonra Beyazıt'taki saraya Eski Saray adı verilmişti. Bundan böylede bu Eski Saray, ölen padişahların hanımları ile kızkardeş-

lerine ve ölen şehzadelerin ailelerine tahsis edilmişti.

Fatih Sultan Muhammed Han şehri Türklerle iskân etmek ve dolayısıyla İstanbulu bir İslâm beldesi yapmak istiyordu. Bunun için her taraftan ahali nakledildi. İstanbul'un ilk ahalisini Bursa, Bolu ve Balıkesir mıntıkasından gelen halk teşkil etmiştir. Bursa ve Bursa havalsininin asil ve büyük aileleri evlerini İstanbul'a nakle başlamışlardı. Gelenler arasında Veliyüddin Zedeler, Fenârî Zedeler ve Candarlı Zedeler başta bulunuyordu. Dünyanın en mes'ut insanları sayılması lâzım gelen, elli üç günlük İstanbul muhasarasını seyreden Üsküdar Türklerinin muhim bir kısmı da İstanbul'a geçmişlerdi. Bundan sonra Anadolu'nun muhtelif yerlerinden İstanbul'a halk gelmeye başlamıştı. Bunlar iskân edildikleri yerlere ekseriya geldikleri yerlerin isimlerini vermişlerdir. Cideden gelenler Cide Mahallesini, Konya Çarşambasından gelenler Çarşamba semtini, Karamandan gelenler Karaman Mahallesini ve Aksaray'dan gelenler de Aksaray semtini meydana getirmişlerdir. Keza, Antalya, Akseki, Elmalı ve Manavgat tarafından da ahali gelmişti. Bunlar esnaflık ve daha ziyade meyvacılık yaparlardı. Meyvacıların en mühimleri Manavgatlı oldukları için bunlara Manav denmiştir.

İstanbul'da ilk imar edilen semt, Fatih semtidir. Sebebi de Fatih Sultan Muhammed Han'ın kendi camiini orada yaptırmış olmasıdır. Eskiden beri İstanbul Patriklerinin ikametgâhı olan Havariyun Kilisesi, fetihten sonra, Camiye tahvil edilmişti. Fatih Sultan Muhammed bu camiye yıktırıp yerine kendi camiini inşa ettirmiştir. Bu cami yapıldıktan sonra etrafını Medrese, Han, Hamam ve çarşı ile süslediler. İstanbul'a gelen müslümanlar da bu camiin etrafına yavaş yavaş yerleşmeye başladılar. Medresesi, hanı, hamamı ve çarşısı halkın ihtiyaçlarını karşılamaya kâfi geliyordu. Bu şekilde müslüman Fatih semti doğmuş ve genişlemeğe başlamıştı. Daha sonra Fatih Sultan Muhammed Han Camiye tahvil edilen Ayasofyanın yanında bir medrese inşa ettirmiştir. Bu medrese Akli ilimlere, bilhassa Riyaziyet tedrisine, tahsis edilmişti.

İmar politikasını ciddi bir şekilde ele alan Fatih Sultan Muhammed Han, Aksaray'ın daha alt kısmında Yeniçeri kışlaları inşa ettirdi.

Şehrin diğer kısımlarını da imar etmek için boş muntakaları Vezirlerine tahsis etti. İstanbul'un imarında büyük hisseleri bulunan bu vezirler kendilerine tahsis edilen yerlerde faaliyete geçmişlerdir. Bunlardan Mahmut Paşa kendisine verilen semtte hayratını yani Camisini, medresesini ve hamamını inşa ettirmişti. Bu yapılanlara varidat temin etmek için de Mahmut Paşa çarşısını yaptırıp, vakfetmişti. Gedik Ahmet Paşa kendi adını taşıyan semtte imaratını husule getirdi. Nişancı Paşa bu günkü Nişancı semtinde bir cami yaptırdı. Vezir Rum Mehmet Paşa Üsküdar'da bir medrese ve bir imaret inşa ettirdi. Diğer üleması da aynı şekilde cami ve medreseler yaptırarak kendi adlarına maraflar ve semtler meydana getirdiler. Molla Zeyrek, Hızır Çelebi ve Molla Gürânî semtleri bu şekilde meydana gelmiştir. Bu meyanda Hazreti Halid Ebu Eyyub el Ensari'nin mezarı bulunmuş ve Eyübdeki türbesi inşa ettirilmiştir.

Görülüyor ki İstanbul'un büyük ve mühim semtlerinden olan Mahmutpaşa, Gedikpaşa, Molla Gürani ve Zeyrek gibi yerler o zamanın paşaları ve üleması tarafından kurulmuştur. Buralar zaman geçtikçe genişlemiş ve bu günkü duruma gelmiştir. Mahmutpaşa gibi İstanbul'un ticarî hayatında mühim bir yer işgal eden çok hareketli bir semt Fatih Sultan Muhammed devrinin hediyesidir.

Meydana gelen bu semtleri birbirine bağlayan yollar umumiyetle dardı. Anadolu şehirlerinin sokaklarına benzeyen bu yollar düz olmayıp kavisliydi. Soğuk rüzgârlardan müteessir olmamak için bu şekilde yapılması müvafık görülmüştü. İstanbul'un üç tane ana yolu vardı. Bunlardan birisi merasim caddesi olarak kullanılan Edirnekapi yoluyla. Topkapı sarayından başlar, Sultanahmet - Divanyolu - Beyazıt - Şehzadebaşı - Fatih ve oradan da Edirnekapiya giderdi. Bizans imparatorluğunun merasim caddesi bu değildi. Onlar merasim caddesi olarak Yedikule yolunu kullanmışlardı. Cadde Yedikuledeki Altın Kapıdan başlar Aksaray'a gelir, Aksaray'dan Takı Zafer'in altından Beyazıt'a ve oradan da Sultanahmet'e giderdi. Yukarıda belirtildiği gibi Türkler bu caddeyi kullanmamışlar Altın Kapının yanında Yedikule namıyla bir kapı yaptırmışlardı. İstanbulun ikinci ana yoluda Topkapı yoluyla ki aşağı yukarı bugünkü yolun geçtiği yerdir. Fakat bu

yol az kullanılırdı. Üçüncü yol, Edirnekapi - Sultan Selim - Fatih yoluyla. Keza bu yol da diğer yol gibi çok az kullanılmaktaydı.

İstanbulun hıristiyan ahalisine gelince... Onlar tam bir serbesti içersinde ticarî sahada çalışmaktaydılar. Ortodokslar, Patriklerinin oturmaları için, bir yer tahsisi hususunda Fatih Sultan Muhammed'e ricada bulundular. Sultan, Ortodoks Patriğinin Fethiye Camiinde oturmasına izin vermişti. 136 sene burada kalan patrikhane üçüncü Murad zamanında Fenerde bugünkü yerine nakledilmiştir.

Sultan ikinci Beyazıt zamanında İstanbul'da büyük bir zelzele olmuştu. Birçok binalar yıkılmış ve çatlamıştı. Yıkılan binaların altında kalarak ölen insanlar çoktu. Bu zamana kadar İstanbul'da ahşap evlerin inşasına müsaade edilmemişti. Zelzelelerden daha az hasar görmek gayesiyle ahşap evlerin yapılmasına izin verildi. Bu zelzeleden yıkılan ve harap olan camiler, medreseler, hamamlar ve bilumum binalar tamir edilmişti. S. 2. Beyazıt zamanında da şehirde büyük imar hareketleri olmuştur. Paşahın belli başlı en büyük eseri Beyazıt Camii, hamamı, medresesi, kütüphanesi ve imaretidir. Bunların masraflarını karşılamak ve varidat temin etmek için de Kapalı Çarşuyu inşa ettirmiştir. Beyazıt caminin en büyük vakfı Mora'da Koron ve Modon şehirlerinde te'sis edilmiştir. Sultan ikinci Beyazıt, aynı zamanda, İstanbul'u bir ilim merkezi yapmaya çalışmıştı. Bunun için de her diyardan bilhassa İrandan Türkistandan, Mısırdan ve Suriyeden âlimler davet etti. Birçok kitaplar getirterek onları tercüme ettirdi. Nitekim Beyazıt meydanındaki şimdiki Belediye Kütüphanesinin olduğu Beyazıt Medresesi İstanbulun en yüksek medresesi idi. Şeyhülislâmlar buranın tabii müderrisi adlanırdı.

Sultan ikinci Beyazıt'ın Vezirleri de İstanbul'da çok eserler yaptırmışlar ve şehrin imârine büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Bunlardan birisi Vezir-i Azâm Davud Paşadır. Bu gün kendi ismiyle yâdedilen semtte Cami, medrese ve mescit yaptırmıştır. Mesih Paşa keza kendi semtinde cami ve medrese yaptırmıştır. Hadım Ali Paşa, Divan yolundaki Camisini, medresesini, imâretini yaptırmış ve şehre su getirmiştir. İskender Paşa Galata Mevlevi hanesini ve İstanbul tarafında da bir mescit yap-

tırmıştır. Derviş Mustafa Paşa bir mescit, bir hamam, bir tekke yaptırmış ve şehre su getirmiştir. Vezir-i Azâm Koca Mustafa Paşa kendi semtindeki Camiyi, medreseyi ve imareti inşa ettirdi. Diğer ülema da küçük mikyasta hayratlar yapmışlar ve şehrin imarına hissedar olmuşlardır.

İşte bu şekilde, boş İstanbul şehri yavaş yavaş dolmaya başlamıştı. Fatih Sultan Muhammed zamanında husule gelen semtlere yenileri ilâve edilmiş ve şehir iktisadî bakımdan da gelişmeye başlamıştı. Mahmut Paşa çarşısından sonra Kapalı çarşının yapılması İstanbul'u ikinci büyük pazar yerine kavuşturmuştu. Tarihi Koca Mustafa Paşa semti bu devrin bıraktığı en büyük mirasdan biridir. Her zaman İstanbul'u tepeden seyreden bu semtte nice hatıralar yaşar. Keza, Sultan ikinci Beyazıt devrinin en mühim eserlerinden biri de Beyazıt hamamıdır. Bu hamam maalesef halkın ağızına Patrona Halil ile bir alâkası olmayıp Beyazıt Camiinden evvel inşa edilmiştir. Beyazıt Caminin inşası sırasında işçiler, her sabah bu hamamda yıkanır, işe ondan sonra başlardı. Binaenaleyh bu hamamın kıymeti Sultan ikinci Beyazıt devrinden kalmış bir eser olmaktan ileri gelmektedir.

Yuvuz Sultan Selim zamanında İstanbul'da belli başlı imar hareketi olmuş sayılamaz. Sadece Vezir-i Azâm Piri Mehmet Paşa Zeyrekteki medreseyi yaptırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu devrinde İstanbul'da en muazzam imar hareketi Kanuni Sultan Süleyman zamanında olmuştur. Gerek Padişah ve gerekse onun vezirleri her yerde eserler yaptırmışlardır. Çünkü Kanuni zamanında büyük fütühat yapılmış ve büyük servet elde edilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman evvelâ Şehzade Mehmet'in hatırasına izafeten Şehzadebaşındaki Şehzade Camiini yaptırdı. Sonra da ölen diğer Şehzadesi Cihangir için Cihangir Camiini inşa ettirdi. Bu suretle Cihangir semti bir İslâm mahallesi olmaya başlamıştı. Büyük Padişah Kanuni Sultan Süleyman babası Yavuz Sultan Selim'in hatırasına hürmeten Sultan Selim Camiini, medresesini ve türbesini yaptırmıştır. Bu imaratın etrafında da Sultan Selim semti meydana gelmiştir. Bundan sonra Sultanahmet meydanındaki sadrazam İbrahim Paşa Sarayı yapılmıştır. Padişah ekseriya bu saraya gelir kendisi için yapılmış olan yerde merasimleri ve

düğünleri seyrederdi. Kanuni Sultan Süleyman asıl en büyük imarı Süleymaniye Camii, medrese, hamam ve etrafındaki muazzam teşkilâttir. Buranın alt tarafına çarsılar yapılmış ve muhtelif mahalleler meydana gelmiştir. Buralara, İspanyadan gelen müslüman muhacirler iskân ettirilmişti. Bu Arap muhacirler, etrafı uçurlara muhat olan Süleymaniye manzumesini bir kale addediyorlardı. Bu sebeple de kendi oturdukları yere «Tahtel Kale» yani kale altı diyorlardı. Sonraları bu söz halkın ağızında Tahtakale gibi gülünç bir şekil almıştır. Zira malûmdur ki tahtadan kale olmaz. Bundan başka İspanyadan gelen bu Arapların Arapçaları gayet bozuktur ve Lâtin aksaniyle konuşuyorlardı. Bunun içindir ki, bozuk Arapça'ya Tahtakale Arapçası demek moda olmuştu. İşte Süleymaniye ve Tahtakale semtleri bu suretle meydana gelmişti.

Kanuni Sultan Süleymanın kızı ve Rüstem Paşanın zevcesi olan Mihrimah Sultan Edirnekapıdaki Mihrimah Sultan Camiini ve medresesini yaptırdı. Haseki Hürrem Sultan da Haseki hastanesini ve imaretini yaptı. Kanuni devrinin vezirlerine gelince, hemen hepsi de eserler yaptırmışlardır. Meşhur vezir Kasım Paşa kendi adıyla anılan semtte hayratını yaptırdı. Hüsvrev Paşa Sarıgüzelde, Ayazpaşa, Ayazpaşa semtinde, Rüstem Paşa kendi semtindeki Camii ve medreseyi yaptırmıştır. Sadrazam Ahmet Paşa biri Dizdariyede ve diğeri Azapkapıda iki cami yaptırmıştır. Bu vezirlerin bir kısmı da Üsküdar tarafında binalar yaptırmıştır. Keza bu devirde milyonlar sarfedilerek Romalılar zamanından kalan su bentleri tamir edilmiş ve yenileri yapılmıştır. Topkapı sarayının ikinci suru, içindeki saray ve cami de Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılmıştır.

Dr. Neclâ Pekolcay'ın

İSLAMİ TÜRK EDEBİYATI

Kitabının 2.cildi

İSLÂM MEDENİYETİ

Yayınları arasında çıktı

**OKUYACAĞINIZ
GÜNLÜK GAZETELER**

**Babıalide
SABAH**

ve

BUGÜN'dür

**En kaliteli haftalık
İslâmî gazete**

İTTİHAD'tır

OKUYUNUZ, OKUTUNUZ